התשובה - שיבה אל השורש

אלעד הקשר

אם נשאל אדם מה המילה 'תשובה' מעלה לו אסוציאטיבית, סביר להניח שנקבל תשובות רבות ודומות: חשבון נפש, שיפור מעשים, מועקה הנובעת מתהליך וכד'. המאמר הבא מבקש לתת זווית אחרת להסתכלות על תהליך התשובה, דרך קורבנות השעירים המוקרבים במשך כל השנה, ובראש השנה ויום הכיפורים

פתיחה

ימי אלול הינם ימי תשובה, ימים של שאיפות, ימים של התחלות חדשות לקראת השנה הבאה, ימים של פריחה ורצון לתקן, שבהם האדם מרגיש יותר קרוב לה' כמאמר הפסוק "דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב" (ישעיהו נה, ו'). אך למעשה, לפעמים יש תחושה של 'ימים נוראים' כפשוטו, כבר מתחילת אלול אנו מתחילים לשמוע את 'אזעקת' השופר מהדהדת, וישנה תחושה של כבדות מעיקה הנובעת מהחובה לעשות תשובה, והתהליך המתרחש כל שנה מחדש: חשבון נפש ארוך, "אשמנו בגדנו וכו'", סליחות ותפילות ארוכות, עד שלאחר יום כיפור נשארת יותר מתחושה של הטהרות, תחושה של אנחה, וכל איש נתלה בלולבו וחוסה בצל סוכתו מימי המלחמה שעברו עליו.

חומרת טומאת 'מקדש וקדשיו'

ננסה להציע זווית שונה להסתכלות על הימים האלה דרך התבוננות בשעירים שהיו מוקרבים בבית המקדש בראשי חדשים, בראש השנה, יום הכיפורים ובשלושת הרגלים. ישנו פער חריג בין השעיר היחיד (המשתלח) שמוקרב כדי לכפר על כל העברות לבין כמות השעירים שמוקרבים כדי לכפר על "טומאת מקדש וקדשיו", על כל גווניו. נקודה זו מודגשת בתוספתא על מסכת שבועות (א', ב):

> היה ר"ש אומר: ל"ב שעירים קרבין לציבור בכל שנה ושנה, שלושים ואחד בחוץ ונאכלים ואחד בפנים ואינו נאכל ושעיר המשתלח –שנים עשר בי"ב חדשי שנה שבעה בפסח ושמונה בחג ב' ביום הכיפורים וא' בראש השנה ושניים בעצרת ואחד בגלל לחם הפנים ואחד בגלל היום ... **היה ר"ש אומר קשה טומאת 'מקדש וקדשיו' מכל עברות שבתורה שכל עברות שבתורה מתכפרות בשעיר אחת וטמאת 'מקדש וקדשיו' מתכפרת בל"ב שעירין.**

יש להבין מה הטעם לחומרה הגדולה בטומאת 'מקדש וקדשיו' שמצריכה כמות גדולה כל כך של שעירים המוקרבים בכל שנה כדי לכפר על טומאה זו? כדי להבין את החומרה הגדולה שבטומאת 'מקדש וקדשיו' יש קודם לרדת לעומק רעיון השמירה על טהרת הקדש ומתוכו נגיע להבנה על פגיעה בטהרה זו. בפסוקים שמדברים על טומאת 'מקדש וקדשיו' מובאים עוד שני חטאים שיש עליהם את אותו הדין כבטומאת 'מקדש וקדשיו', והם שבועת העדות ושבועת ביטוי:

> וְנֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וְשָׁמְעָה קוֹל אָלָה וְהוּא עֵד אוֹ רָאָה אוֹ יָדָע אִם לוֹא יַגִּיד וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ. אוֹ נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע בְּכָל דָּבָר טָמֵא אוֹ בְּנִבְלַת חַיָּה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת בְּהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת שֶׁרֶץ טָמֵא וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא טָמֵא וְאָשֵׁם. אוֹ כִּי יִגַּע בְּטֻמְאַת אָדָם לְכֹל טֻמְאָתוֹ אֲשֶׁר יִטְמָא בָּהּ וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא יָדַע וְאָשֵׁם. אוֹ נֶפֶשׁ כִּי תִשָּׁבַע לְבַטֵּא בִשְׂפָתַיִם לְהָרַע אוֹ לְהֵיטִיב לְכֹל אֲשֶׁר יְבַטֵּא הָאָדָם בִּשְׁבֻעָה וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא יָדַע וְאָשַׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה. וְהָיָה כִּי יֶאְשַׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ. וְהֵבִיא אֶת אֲשָׁמוֹ לה' עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא נְקֵבָה מִן הַצֹּאן כִּשְׂבָה אוֹ שְׂעִירַת עִזִּים לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ.
>
> (ויקרא ה, א-ו)

תחילה נבין את המקרים שעליהם מדברים הפסוקים: שבועת העדות[1] באה במקרה בו תבעו משני עדים להעיד במקרה העוסק בממונות, הם אמרו שאינם יודעים דבר

[1] הסבר המושגים במהלך המאמר מבוסס על 'אוצר התלמוד' של יוסף שכטר.

ונשבעו על כך. שבועת ביטוי הינה התחייבות אדם בשבועה, שהאדם מבטאה בשפתיו, על דבר שיעשהו בעתיד או שלא יעשהו בעתיד. סמיכות הכתובים, והקרבן המשותף המכפר מעיד על קשר מהותי בין השלושה. נשאלת השאלה מה הקשר בין שלושת החטאים הללו? הרש"ר הירש בפירושו על ספר ויקרא (ה, יג) מסביר 'את הצד השווה' בין שבועת העדות, טומאת 'מקדש וקדשיו' ושבועת הביטוי:

> הצד השווה שבשלוש מצוות האלה- שכולן מתייחסות לידיעה שבלב; העובר עליהן מתכחש לידיעה- או מסיח דעתו ממנה. בשמיעת קול הוא נמנע מלהעיד על מה שנודע לו בראייה או בידיעה; בטומאת 'מקדש וקדשיו' הייתה לו ידיעת טומאה-או ידיעת 'מקדש וקדשיו'- וזו חזרה ונעלמה מלבו; בשבועת ביטוי לשעבר הוא משקר בניגוד לאמת הידועה לו. הרי כאן בחינה אחת של חייו הפנימיים של האדם- הידיעה וההכרה; לכך מוסיפה שבועת ביטוי להבא את הבחינה האחרת- את החלפת הרצון. והרי כאן כלל כל הפעילות הפנימית של האדם: ההכרה והרצון.

הרש"ר הירש מסביר שהנקודה המשותפת לשלושת החטאים הנ"ל היא, שבכולם קיימת התכחשות לידיעת הלב. בשבועת העדות האדם נמנע מלהעיד, למרות שיש לו עדות לתת. בטומאת 'מקדש וקדשיו' האדם מתכחש לידיעה שהוא טמא אפילו שהייתה לו רק ידיעת 'בית רבו' שאסור להיכנס למקדש טמא. וכן בשבועת הביטוי שהאדם נשבע על העבר והוא משקר בניגוד לאמת הידועה לו (בשבועת הביטוי ישנה גם בחינה נוספת שאדם נישבע לעתיד, וכאשר הוא עובר על שבועתו, הוא מכחיש את רצונו הפנימי שמתגלה בשבועה בשביל דברים אחרים).

מהותו של בית המקדש

בהמשך דבריו מעמיק הרש"ר הירש את הבנה הנפשית של האדם המתכחש לידיעת קדושת המקדש:

> הקרבן על טומאת 'מקדש וקדשיו' מביא את האדם אל מקדש ה'; הוא מראה לו את ה 'מקדש וקדשיו', העומדים על יסוד החירות המוסרית; והוא מראה לו גם את טומאת המת, שהיא הדוברת של השעבוד הגופני. וכך הוא אומר לאדם: הנה סוף כל החיים הגופניים לגוויעה; אך אל תכפור בשל כך בחירות חייך המוסריים; אל תשכח את חירות ישותך המוסרית- הקרובה אל ה', ולא נכנעת לכפיית המוות. כי ה' הקים לך את מקדשו ומסר בידך את קדשיו; הם ערבים לך בשם ה' על האמת של תודעתך המוסרית; הם קוראים לך אל סביבתך הגופנית הצרה; והם מזמינים את אישיותך החופשית המוסרית לעבוד את ה', בחירות...

הנה תורת הטהרה ידועה לך "מבית רבך" ידעת, שרק טהור רשאי לבוא אל המקדש ולאכול את קדשיו. למדת, שאדם חייב לבחור בין טומאה וטהרה, כי הטומאה חוסמת את הדרך אל המקדש ומונעת את אכילת קדשיו. כל ילד יהודי מכיר תורה זו, בה נפתח ליבו לדעת, שהוא נולד לבוא אל המקדש וליהנות מברכותיו. תורה זו שלמדת בנערותייך- אל תהפוך אותה לאגדת תינוקות. "ידיעת בית רבך" תלווה אותך בחייך הבוגרים. אל תכפור באמת המקדש של החירות המוסרית. אל תבוא אל המקדש ואל תאכל את קדשיו שעה שיש בליבך מחשבת טומאה שנתעוררה על ידי חיים שגוועו. שמור לך את הדעת המביאה לידי הבדלה בין קדושה לטומאה. אמת החירות המוסרית בתודעת האדם היא לה'.

הרש"ר הירש מסביר שהמקדש הוא היסוד לרוחניות ("החרות המוסרית"), לעומת טומאת המת שנובעת מהמשיכה אחר החומריות. 'המפגש עם המת' גורם לאדם לראות את הצד הגופני המתכלה, ונוסך בו חוסר תקווה. זה מזכיר לו את העובדה שהוא רק בשר ודם, חומר. וכתוצאה מכך האדם הטמא מתכחש לצד העיקרי בחיים שהוא 'הצד הרוחני', ולכן הוא נכנס טמא למקדש ללא ידיעה שיש בכך בעיה "יש בה ידיעה תחילה ויש בה ידיעה בסוף והעלם בינתיים" (שבועות ב, א), ולאחר שנודע לאדם על הכחשתו, חייבה אותו התורה להביא קורבן עולה ויורד.

ידיעת המקדש הינה ידיעה שמוקנית ליהודי מ"בית רבו", הידיעה הבסיסית שיש להבדיל בין טהור לטמא, ושיש לאדם בחירה האם להיות טהור או טמא, האם להמשך אחר הצד הרוחני או אחר הצד הגשמי. וכאשר האדם טמא, אין הוא יכול לבוא למקדש ולאכול קודשים, כי הטומאה, המסמלת את המשיכה אחר הגשמיות, סותרת את עצם המקדש, שהוא היסוד הרוחני. בית המקדש הוא "לב האומה" שממנו נמשכת הקדושה לחיים הגשמיים של כל ישראל. כמו שאפשר לראות בעליה לרגל שאיש ישראל נפגש עם הכוהנים והמקדש ומקריב קורבנות הוא 'נטען' בכוחות שאותם הוא מוריד לחיים המעשיים. כמו כן, מבחינה סגולית מציאות המקדש משפיעה על החיים המעשיים של העם.

מדברי הרש"ר הירש ניתן להבין את החומרה הגדולה שישנה בטומאת 'מקדש וקדשיו', ואת הצורך בהרבה שעירים בכל השנה כדי לכפר ולטהר את הטומאה הזאת. גם במקרה שהאדם שנכנס בלא ידיעה שהוא טמא למקדש ולבסוף נודע לו שהוא טמא, הוא עושה תשובה ומכפר באמצעות קורבן 'עולה ויורד'. ואפילו כאשר אין ידיעה בתחילה ואין ידיעה בסוף (משמע הכחשה מוחלטת), השעיר הפנימי המוקרב ביום הכיפורים מכפר (תולה עד שיודע לאדם) על מקרה זה, ויותר מזה אפילו במקרה שאין ידיעה כלל (לא בתחילה ולא בסוף) ישנה כפרה ע"י השעירים

של שלושת הרגלים וראשי החודשים לשיטת ר' יהודה במשנה. הצורך בכל הקורבנות הנ"ל נובע ממהות הפגיעה הנגרמת מהחטא של טומאת 'מקדש וקדשיו'. החטא פוגע ב"שורש עבודת ה'" – שהיא החלת הקודש בחיים הגשמיים, שבמצב של טומאה האדם נמשך אחר הצד החומרי ולכן אינו יכול לגשת אל הקודש משום שכל מה שהוא יעשה, יהיה ריק וחסר משמעות, ואפילו מזיק. ולכן צריך בכל חודש ובכל רגל ויום הכיפורים וראש השנה לטהר את אותה נקודה ולחדש אותה.

מדברי הרש"ר הירש ניתן להבין שטומאת 'מקדש וקדשיו' הוא רק דוגמא קיצונית אשר האדם מתכחש לקודש, ובאמת גם בחייו הפרטים יש לו תחומים מסוימים שאליהם הוא לא מכניס את 'הקודש', אולי כי הוא לא מודע לכך או אולי כי הוא מתכחש לכך. אם נעמיק יותר נראה שהכחשת הקודש היא הכחשה עצמית של היהודי לטבעו, כדברי הרש"ר הירש: "כי ה' נפח באפך נשמת חיים וחלק מחירותו ובמסגרת החיים האלוקיים...". והקרבנות הרבים באים כדי לחשוף כל פעם מחדש את אותה נקודה, כל מועד בדרגה שונה, ולהחזיר את עם ישראל לטבעו, את היכולת למשוך קדושה אל כל רבדי החיים.

החלת הקודש על החול הכרחית

חשוב להדגיש, שהחלת הקודש בחומר היא הכרחית כפי שעולה מהמשך דברי התוספתא (שבועות א, ג), ישנו גם מצב הפוך שבו כביכול רק הקודש מודגש ואילו החלתו על המציאות מוזנחת, כפי שעולה מהסיפור הבא:

> מעשה בשני אחים כהנים שהיו שווין ורצין ועולין בכבש וקדם אחד מהם את חברו לתוך ארבע אמות נטל אחד מהן את הסכין ותקע בלבו, בא רבי צדוק ועמד על מעלות האולם בהר הבית ואמר: שמעוני אחינו בית ישראל הרי הוא אומר: "כִּי יִמָּצֵא חָלָל בָּאֲדָמָה" (דברים כא, א) וגו' אני מהיכן נמוד מן ההיכל או מן העזרות, געו כל ישראל בבכייה אחריו. ואחר כך בא אביו של תינוק אמר להם: אני כפרתכם מפרפר הוא בני וסכין לא נטמא, **מלמד שטומאת הסכין הייתה קשה עליהן משפיכות הדמים.**
>
> (תוספתא שבועות א, ג)

מצד אחד בפסקה ב' מדברת התוספתא על טומאת 'מקדש וקדשיו', שהטומאה נובעת מכך שהאדם שם את הגשמיות במרכז, זה סותר את מהות המקדש ולכן אסור לו להיכנס אליו. מצד שני פסקה ג' מביאה את הסיפור המוזכר לעיל אשר מסקנתו היא: "מלמד שטומאת הסכין הייתה קשה עליהן משפיכות הדמים". ניתן ללמוד מהסיפור

שיכול להיווצר מצב שכאשר רק הקודש מודגש, ואת החיים מזניחים בצד, אז עלולים לאבד כל קשר עם ה"חיים", זה יוצר 'קריקטורה' מעוותת וחסרת תוכן.

תיקון מהותי ולא תיקון טכני

מעבודת השעירים ניתן לראות זווית אחרת לעבודת ימי אלול והימים הנוראים, בשונה מאופן שרבים רואים את עיקר העבודה בימים אלו כמעיין חשבון טכני של כמות המצוות ומעשים טובים שקיימו. מתוך מחשבה כזו נוצר מצב שמתמקדים בצדדים החיצוניים, אולי באמת מתקנים אותו, אך עדיין לא מתקנים את השורש. כמו שהפליא הרב זצ"ל לכתוב במאמרו 'ייסורים ממרקים':

> המהות האלהית כלולה בהמון, וגם ביחידים שהם ראוים להיות למאירי דרך להם, רק בתור כח תקיף שאין להמלט ממנו והכרח הוא להשתעבד אליו. כשבאים להשתעבד לעבודת אלהים על פי המצב הריקן הזה... אין גאות - אלהים מתגלה אז בתוך הנפש כי-אם שפלות דמיונות פרועים, המציירים תכונה של איזו מציאות בדויה מטושטשת, מדולדלת וקצופה, שמבהלת את כל מאמין בה ומדכאת את רוחו, מטמטמת את הלב ומונעת את עדינות הנפש של האדם מלהתגבר, ועוקרת את הזיו האלהי שבנשמתו. ואף אם יאמר כל היום כולו שאמונה זו היא בד' אחד היא מלה ריקה שאין הנשמה יודעת ממנה כלום...

לעומת זאת, עבודת השעירים קוראת לנו להסתכל פנימה לשורש הבעיה המצריכה תיקון. אנו באמת מחוברים לעצמותנו הפנימית, ואם אנו "חיים" אותה בכל רבדי חיינו, מתוך תיקון השורש יתוקנו מאליהן כל שאר 'שרפות קטנות' כמאמר הרב זצ"ל: "שישוב האדם אל עצמו, אל שורש נשמתו, ומיד ישוב אל האלוקים" (אורות התשובה טו, י).

רעיון השיבה אל השורש במזמור כ"ז, ובתקיעות השופר

לאחר הבנה שבימים אלו צריכים לחזור לשורש נשמתנו, ניתן להבין את הפסוק: "לְךָ אָמַר לִבִּי בַּקְּשׁוּ פָנָי אֶת פָּנֶיךָ ה' אֲבַקֵּשׁ" (תהילים כז). קשה לכאורה הכפילות המיותרת בפסוק. ועוד קשה תיאור התהליך, הרי הדרך אמורה להיות הפוכה: קודם האדם מבקש את פני ה' "אֶת פָּנֶיךָ ה' אֲבַקֵּשׁ" ובעקבות בקשה זו מתגלה בו הצד הפנימי שלו שכל הזמן קורא להדבק בה' - "לְךָ אָמַר לִבִּי בַּקְּשׁוּ פָנָי". לאור הדברים שאמרנו לעיל ניתן לומר, כך הדבר ברוב ימות השנה; האדם עצמו מבקש את פני ה' ומתוך כך מתגלה הצד הפנימי שקורא לה', אבל באלול ישנה סגולה מיוחדת שהצד הפנימי נחשף ראשון וקורא לאדם לחזור לעצמו, לחזור לבקש את פני ה', ולכן

הסדר בפסוק כך: "לְךָ אָמַר לִבִּי בַּקְּשׁוּ פָנָי" יש קריאה פנימית, וכתוצאה מכך הצד הגלוי שבאדם התעורר ואומר "אֶת פָּנֶיךָ ה' אֲבַקֵּשׁ".

מהבנה זו ניתן להבין את משמעותן של התקיעות. התקיעה הפשוטה היא הקול הפנימי של האדם הקורא לו לשוב לעצמו, השברים הם המשך אותו קול והחלתו על המידות ומעשים טובים. התרועה שהיא ההמשכה של הקודש לחיי המעשה. כך כותב הרב בעולת ראיה בהסברו על הרעיון הרוחני שבסדר התקיעות:

> **מצד התעוררות התשובה, יש לכוון בהן כי עיקר הכח של קדושת ישראל הרי הוא מונח בעולם שכולו ארוך ששם הוא שורש קדושתם, שהיא הדבקות הטבעית שמצד נשמתם באור ד'. וזאת היא הפשוטה שלפניה. אמנם הכח הזה צריך לפעול על המידות ועל המעשים, ומתוך שהמידות הנן רוחניות בתכונתן, אבל אין להן אותו הכח הרוחני של השורש העליון, שהוא מתגלה ע"י עצם הנשמה בהבהקת השכל, ע"כ השברים הם באים בצורה של פירוט לעומתן. כלומר שמתוך השורש השכלי הארוך והפשוט יתחדשו המידות להיות מושפעות מקדושת השכל, וכשהמידות מתקדשות מתקדשים המעשים על ידן.** ומתוך שהמעשים הם יותר פרטיים ויותר מוגבלים מהמידות, ע"כ הם נרמזים בהתרועה שהיא נפרטת לקולות קצרים. ואח"כ ע"י השפעת המידות, שהושפעו מקדושת הנשמה בשרשה, והשפעת המעשים שמתילדים על ידן, מתגלה השורש העליון, שהיה בתחילה אצור רק בכח, ויוצא אל הפועל. וזהו התוכן של הפשוטה שלאחריה. אמנם לפעמים יש שאין השורש יכול להחיות את המידות, מפני חלישותו, והוא מחיה רק את המעשים, וע"י ההרגל של המעשים הטובים יבא אח"כ התיקון גם אל המידות, וזהו התוכן של התר"ת.
>
> (עולת ראי"ה ב', שכו')

בזמן שבית המקדש היה קיים, ללא ספק רגע השיא של עבודת יום הכיפורים היה הכניסה של הכהן הגדול לקודש הקודשים. העובדה שהכהן היה מכפר בכניסתו על טומאת 'מקדש וקדשיו' במקרה של "על שיש בה ידיעה תחילה ואין בה ידיעה בסוף" מעידה על הצורך שלנו בימים הנוראים לשוב אל השורש שלנו. לא להסתפק בחזרה בתשובה טכנית אלא לתקן את שורש חיינו ומתוך כך נשפיע בעז"ה שפע קדושה וטהרה במציאות הגשמית, נזכה בסייעתא דשמיא לראות במהרה בימינו את עבודת הכהן הגדול בבית המקדש. אמן.

אלעד הקשר, תלמיד שיעור ו' בישיבת הגולן